

ESTIŠKŲ, LATVIŠKŲ IR LIETUVIŠKŲ KNYGŲ LEIDYBOS APIMČIŲ DINAMIKA XIX A. PIRMOJĖ PUSĖJE: LYGINAMOJI ANALIZĖ

Aušra Navickienė | Vilniaus universiteto Knygotyros
ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: ausra.navickiene@kf.vu.lt

Straipsnyje pateikiami XIX a. estiškų, latviškų ir lietuviškų knygų leidybos apimčių lyginamojo tyrimo rezultatai. Tyrimas buvo atliktas remiantis šiuo metu reprezentatyviausiais šaltiniais – nacionalinėmis retrospektyviosiomis estiškų, latviškų ir lietuviškų knygų bibliografijomis. Išsiaiškinus, kiek leidinių buvo išleidžiama kasmet nuo 1801 iki 1855 metų, buvo suskaičiuotas bendras leidinių skaičius kiekvienoje šalyje, leidybos apimčių vidurkiai dešimtmečiais bei leidybos apimčių vidurkiai vienam milijonui gyventojų dešimtmečiais. Pasitelkus gautus duomenis ir taikant aprašomosios statistikos metodus buvo palygintos kiekybinės leidybos apimtys visu agrinėjamu laikotarpiu ir dešimtmečiais, nustatytos jų kaitos tendencijos, taip pat numatytos tolesnės tokių tyrimų kryptys. Leidybos apimtims analizuoti buvo taikomi bibliografinis, aprašomosios statistikos (duomenų rinkimo, sisteminimo ir pateikimo) bei lyginimo metodai, o pagrindžiant tolesnes tyrimų kryptis – analizinės statistikos metodai.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: XIX a. estiškos, latviškos, lietuviškos knygos; leidybos apimčių lyginamoji analizė.

Devynioliktasis amžius yra didelių pasikeitimų epocha, kuriai būdinga spaudos techninė pažanga, nauji leidybos ir spaudinių platinimo būdai, nauji skaitymo įpročiai. Rinkėjai ir spaustuvininkai, popieriaus gamintojai ir knygrišiai buvo priversti priimti technikos pažangos naujoves, o leidėjai, knygų parduotojai ir knygų skolintojai prisitaikyti prie naujų vartotojų įpročių ir išmokti tenkinti besikeičiančius jų poreikius. Poligrafijos pramonės modernėjimas ir racionalus darbo organizavimas sumažino spausdinto žodžio medijų gamybos išlaidas, o privalomas švietimas ir masinis raštingumas išaugino jų poreikius bei pagreitino knygų srautų judėjimą iš leidėjų sandėlių į mažmenininkų lentes. Beveik viso medijų gamybos proceso – nuo raidžių liejimo iki knygų įrišimo –

mechanizavimas neatėmė iš amatininkų darbo, nesumenkino jų gaminių kokybės, nesumažino pelno ar algų, nors gamybos išlaidos ir mažėjo. Priešingai, kiekviena medijų verslo sritis nuolatos kiekybiškai plėtėsi ir tapo ekonomiškai saugesnė, o knygas perkanti visuomenė naudojosi jų didesnio produktyvumo pranašumais, geresne gaminių kokybe ir sumažėjusiomis kainomis.

Intelektinis amžiaus klimatas buvo palankus pokyčiams, ir leidybos verslas keitėsi atsakydamas į naujus poreikius. Daugėjant raštingų asmenų, periodiniai leidiniai, almanachai ir laikraščiai skverbėsi į visuomenės sluoksnius, iki tol visai neturėjusius jokio ryšio su literatūra. Pramoninė revoliucija Europoje sukūrė naują – gerovės visuomenę, kurios antroji karta troško užpildyti savo intelektualinio ir literatūrinio švietimo spragas. Amerikos ir Prancūzų revoliucijos sukėlė didelį visuomenės susidomėjimą ir diskusijas politikos ir ekonomikos klausimais. Johnas Locke'as ir Davidas Hume'as, prancūzų enciklopedistai ir Immanuelis Kantas mokė visuomenę svarstyti, abejoti ir diskutuoti apie jos problemas ir institucijas, kurios iki tol buvo suvokiamos kaip savaime suprantamos ir besąlygiškai priimtinos. Kylanti liberalizmo ir demokratijos banga vertė valdančiuosius pagrįsti savo politiką ir veiksmus bei mokė atremti kritiką. Tad visuomenės nuomonei metus iššūkį ir abiem pusėms tą iššūkį priėmus, leidėjai ir spaustuvininkai turėjo patenkinti negirdėto iki tol viešumo poreikį¹.

XIX a. gali būti apibūdinamas kaip spaudos galios amžius, išsiskiriantis veržliu leidybos produkcijos augimu. Tačiau tai atskleisti spaudos statistikos duomenimis sudėtinga, nes privalomuoju egzemplioriumi pagrįsta einamosios valstybinės bibliografinės apskaitos sistema dar kūrėsi, ir tik kai kuriose šalyse pradėta fiksuoti leidybos rezultatus. Kita problema yra ta, kad dėl skirtingų apskaitos vietų XIX a. sukauptų spaudos statistikos duomenų panauda yra ribota, ypač lyginamuoju aspektu. Todėl prieš šimtą metų Tarptautinio bibliografijos instituto Briuselyje (*Institut international de bibliographie*) biuletenyje paskelbti lenkų bibliografo Bolesława Iwinskio duomenys buvo entuziastingai sutikti ir jais dar šiandien naudojamosi bandant atskleisti XIX a. leidybos tendencijas. Remiantis B. Iwinskiu, 1800 m. pasaulyje buvo išleista apie 19 000 (18 646) knygų, 1828 m. – apie 27 000 (27 038), 1858 m. – apie 65 000 (65 190), 1887 m. – 100 000, 1900 m. – apie 160 000 (158 888), o 1908 m. – 190 000 leidinių². Taigi, per šimtmetį nuolatos augdami leidybos mastai padidėjo maždaug dešimt kartų. Remiantis minėta Tarptautinio bibliografijos instituto susisteminta medžiaga, klasika tapusiais kitų autorių XX a. viduryje paskelbtais, bet iki šiol dar aktualiais XIX a. tarptautinės statistikos tyrimais³, atskirų šalių leidybos istorijos apibendrinimais⁴, galima teigti, kad visą XIX amžių Europos rinkoje dominavo kelių didžiųjų valstybių knygos – lyderio pozicijos neužleido leidiniai vokiečių kalba, o žemesnes vietas tarpusavyje

dalijosi knygos prancūzų, rusų, anglų ir italų kalbomis. Tačiau, be jų, Europos knygos žemėlapyje jau buvo tautų ir valstybių, kurios XIX a. pasiekė nepriklausomybę (Rumunija, Bulgarija, Serbija), atskirą grupę sudarė politinę nepriklausomybę praradusių, bet senas literatūros ir knygos tradicijas turinčių šalių (Lenkijos, Čekijos, Vengrijos ir kitų) leidiniai, taip pat minėtoje XIX a. leidybos statistikoje dar nematomi atgimstančių tautų kokybiškai ir kiekybiškai išaugę knyginkystės rezultatai. Nors XIX amžius knygotyriminkų dažnai vadinamas antruoju Europos tautinės knygos amžiumi⁵, negausių šalių leidybos tautinėmis kalbomis apimčių dinamika, tarp jų ir estiškų, latviškų ir lietuviškų knygų, dėl rodikliams skaičiuoti reikalingų duomenų stokos tebėra menkai išnagrinėta.

Žinių apie mažumų leidybos apimtis XIX a. galima aptikti XX a. antrosios pusės–XXI a. pradžios mažumų knygos istorijos sintezės darbuose, tačiau juose rečiau pasitelkiamas lyginimo metodas. Latvių knygotyriminkas Aleksejs Apinis, 1977 m. paskelbęs latviškosios knygos istoriją, bene pirmasis pateikė statistinės informacijos apie visų trijų Baltijos šalių, t. y. Estijos, Latvijos ir Lietuvos, leidybą⁶. Pirmosios

1 STEINBERG, S. H. *Five Hundred Years of Printing*. 4th ed. New Castle; London, 1996, p. 136–169.

2 IWINSKI, B. La statistique internationale des imprimés. *Bulletin de l'Institut international de bibliographie*, 1911, vol. 16, fasc. 1–3, tabl. 1, p. 6.

3 MERRITT, C. LeRoy. The administrative, fiscal and quantitative aspects of the regional union catalog. In *Union catalogs in the United States*. Ed. by R. B. Downs. Chicago, 1949, tab. 29, World book production through 1940, p. 79–82; КОЛМАКОВ, П. К. Мировая статистика книжной

продукции и опыт исчисления её итогов от начала книгопечатания. *Книга: исследования и материалы*, 1968, сб. 16, p. 86–89; МИГОЊ, К. Национальная (этническая) книга в Европе конца XIX–начала XX века. *Кныготыра*, 2009, т. 52, p. 189–191.

4 CZARNOWSKA, M. Statystyka wydawnictwa bibliografia. In *Z problemów bibliografii*. Warszawa, 1970, p. 23–36.

Dictionnaire encyclopédique du livre. Т. 1–3. Paris, 2002–2011.

Т. [1]: А–D. Paris, 2002. XXXIII, 900 p.

Т. [2]: Е–M. Paris, 2005. XI, 1074 p.

Т. [3]: N–Z. Paris, 2011. XI, 1088 p.

Index général A–Z. Paris, 2011. 254 p.

MARINELLI-KÖNIG, G. Buchgeschichte der Südslaven: Eine Einführung und ein Forschungsbericht. In *Mitteilungen der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich*, 2006–1,

p. 27–69. Taip pat prieiga per internetą: <<http://www.buchforschung.at/pdf/MB2006-1.pdf>>;

ŚŁODKOWSKA, E. *Produkcja i rozpowszechnianie wydawnictwa w Królestwie Polskim 1815–1830*.

Warszawa, 2002. 290, [1] s.; ГЕРГОВА, А. Книгоиздаването в България след Освобождението. In *Българска книга: енциклопедия*. София; Москва, 2004, с. 234–236; *Гісторыя Беларускай кнігі*.

Т. 1–2. Мінск, 2009–2011.

НІКАЛАЕЎ, М. В. Т. 1: Книжная культура Вялікага Княства Літоўскага. Мінск, 2009. 423 с.

НІКАЛАЕЎ, М. В.; ДОЎНАР, А. И.; ЛУКОЎСКАЯ, М. А.; МАТУЛЬСКІ, Р. С. Т. 2: Книжнасць новай Беларусі (XIX–XXI ст.). Мінск, 2011. 435 с.

5 МИГОЊ, К. Национальная (этническая) книга..., p. 186–187. Pirmasis knygų tautinėmis kalbomis raidos etapas Europoje prasidėjo Renesanso laikais, kai XV a. šie leidiniai sudarė ketvirtąją dalį visos spausdintinės produkcijos.

6 APINIS, A. *Latviešu grāmatniecība. No pirmsākumiem līdz 19. gadsimta beigām*. Rīga, 1977. 350, [4] p.

lietuviškos knygos 450 metų sukakčiai paminėti skirtame „Knygotyros“ mokslo darbų tome 1998 m. islandų knygos istorikas Steingrimuras Jónssonas, pritaikęs kitokią tyrimo metodiką, paskelbė lietuviškosios ir islandiškosios spausdintinės knygos istorijos studiją, kurioje palygino abiejų šalių knygos paminklų kategorijai priskirtinus leidinius⁷. A. Apinio tyrimų rezultatai buvo iš dalies tikslinti 2010 m. pasirodžiusioje monografijoje apie XIX a. lietuviškąją knygą⁸, juos papildant naujais duomenimis apie knygų lietuvių kalba leidybą. Pratešiant tokio pobūdžio tyrimus straipsnyje bus pateikiami naujausi trijų Baltijos šalių (Estijos, Latvijos ir Lietuvos) leidybos apimčių lyginamojo tyrimo rezultatai.

Tyrimas prasidėjo nuo kritiško A. Apinio monografijos duomenų, pateiktų 1 lentelėje, įvertinimo. Joje buvo sukaupta informacija iš trijų minėto veikalo skyrių, kuriuose autorius analizavo 1756–1835 m., 1836–1855 m. ir 1856–1866 m. latviškos knygos istorijos tarpsnius. Kartu su žiniomis apie latviškas knygas jis įtraukė statistikos duomenų ir apie lietuviškus bei estiškus spaudinius, taip pat leidybos apimtis Rusijoje, Vokietijoje ir Prancūzijoje. Kliaujantis A. Apinio kaip autoritetingo tyrėjo reputacija, galima daryti prielaidą, kad rodikliai apie latviškų, lietuviškų ir estiškų knygų, mažiau tikėtina, kad ir apie didžiųjų, Europos rinkoje dominavusių šalių leidybą, buvo suskaičiuoti jo paties (autorius nepateikė naudotos literatūros bibliografinių aprašų ar šaltinių nuorodų).

Pirmoje lentelės skiltyje įvardyti šalių pavadinimai, t. y. Latvija (latviškos knygos), Lietuva (lietuviškos knygos), Estija (estiškos knygos), palikti tokie, kokius pateikė A. Apinis, nors tuo metu Europos žemėlapyje šių valstybių ir nebuvo (jos egzistavo kaip Rusijos imperijos dalis). Antroje lentelės skiltyje – A. Apinio išskirti

1 LENTELĖ. Aleksejo Apinio duomenys apie estiškų, latviškų ir lietuviškų knygų leidybą XVIII a. šeštuoju dešimtmečiu–XIX a. septintuoju dešimtmečiu⁹

Žemės	Metai	Knygų skaičius	Gyventojų skaičius milijonais	Knygų skaičius vienam milijonui gyventojų
Latvija (latviškos knygos)	1756–1829	8	~ 0,7	~ 11
	1830–1835	14	~ 1,0	~ 14
	1835–1855	30	~ 1,1	~ 28
	1856–1866	55	~ 1,3	~ 42
Lietuva (lietuviškos knygos)	1751–1800	5–6	~ 1,0	~ 5–6
	1801–1850	9–10	~ 1,0	~ 9–10
	1835–1855	15	~ 1,5	~ 10
	1851–1861	34	~ 1,6	~ 21
Estija (estiškos knygos)	1756–1835	5,6	~ 0,4	~ 14
	1835–1855	28,5	~ 0,4	~ 71
	1856–1866	55	~ 0,4	~ 138

latviškos knygos istorijos tarpsniai, kuriuos jis bandė pritaikyti lietuviškai ir estiškai knygai. Toks sprendimas atitiko monografijos tikslą – atskleisti latviškos knygos savitumus. Tačiau išskirti laikotarpiai neatspindi lietuviškosios ir estiškosios knygos raidos ir nėra tinkami norintiems taikyti analitinės statistikos metodus. Be to, pasigendame preciziškumo skiriant minėtus laikotarpius: nėra aišku, ar tekste liko korektūros klaidų, ar periodizacijos keistumus lėmė apgalvoti sprendimai (vienas kitą dengiantys laikotarpiai nurodyti ir prie latviškos knygos (pavyzdžiui, 1830–1835, 1835–1855), ir prie lietuviškos knygos (pavyzdžiui, 1801–1850¹⁰, 1835–1855, 1851¹¹–1861), ir prie estiškos knygos (pavyzdžiui, 1756–1835, 1835–1855).

Trečioje lentelės skylyje sudėti leidybos apimčių vidurkiai, kurie turėjo būti apskaičiuoti remiantis nenurodytais šaltiniais. Tikėtina, kad tyrėjas pasirėmė asmeniniais kontaktais gauta informacija, sukaupia Latvijos, Lietuvos ir Estijos nacionalinės bibliografijos tarnybose. Taip manyti skatina istorinė aplinkybė – nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos veikalai ar duomenų bazės tuomet dar nebuvo baigti rengti. Ketvirtoje lentelės skylyje nurodyti A. Apinio nedokumentuoti duomenys apie šalių gyventojų populiacijos dydį ir penktoje – autoriaus skaičiavimai apie leidinius, tenkančius vienam milijonui gyventojų. Pritariame latvių kolegos pasirinktiems spaudos statistikos rodikliams, atskleidžiantiems leidybos apimtis. Tačiau prieš penkiasdešimt metų A. Apinio atliktų skaičiavimų patikimumas dėl minėtų priežasčių kelia abejonių, o dėl periodizacijos savitumo nustatyti rodikliai nėra tinkami lyginamajam tyrimui. Tad siekiant juos patikslinti ir buvo atliktas tyrimas, pasinaudojant naujaisiais tyrimo šaltiniais ir kitokia tyrimo metodika.

TYRIMO METODIKA

Rekonstruojant leidybos apimtis kaip išsamiausiai leidybos rezultatus leidžiantys atkurti šaltiniai buvo pasirinktos retrospektyviosios bibliografijos rodyklės: estiškų knygų bibliografijos, apimančios 1525–1850, 1851–1900 ir 1901–1917 metų laikotarpius¹², latviškų knygų bibliografija, leidžianti

7 JÓNSSON, Steingrímur. The printed book in Lithuania and Iceland. A comparative study. *Knygotyra*, 1998, t. 25 (32), p. 225–238.

8 NAVICKIENĖ, A. *Besikeičianti knyga XIX a. Lietuvoje*. Vilnius, 2010. 384 p.

9 APINIS, A. *Latviešu grāmatniecība...*, p. 91, 139, 162.

10 Tikėtina, kad A. Apinis monografijos 91 puslapyje neištaisė korektūros klaidos ir čia turėtų būti nurodytas 1801–1835, o ne 1801–1850 m. laiko-

tarpis. Juolab kad 139 puslapyje autorius pateikė informaciją apie 1835–1855 metus.

11 Laikotarpio pradžios data greičiausiai vertinti-na kaip klaida, autoriui ketinant nurodyti 1856 m. Kodėl kaip pabaigos datą A. Apinis pasirinko 1861 m., neaišku. Ar tai taip pat korektūros klaida, ar sprendimas, padiktuotas bibliografinių duomenų stokos?

12 *Eesti retrospektiivne rahvusbibliograafia*. I osa: eestikeelne raamat, 1525–1850. Tallinn, 2000. 703 p.

rekonstruoti 1525–1855 metų leidybos rezultatus¹³, ir Lietuvos nacionalinės bibliografijos A serijos tomai¹⁴, kuriuose išsamiausiai suregistruotos 1547–1917 m. laikotarpio lietuviškos knygos.

Antrosios bangos didieji tautinės knygos retrospektyviosios bibliografijos katalogų kūrimo projektai (pirmoji banga nuvilnijo dar pirmosios nepriklausomybės laikotarpiais) Baltijos regione vyko sovietmečiu ir buvo baigti (ar iš dalies baigti) prieš dešimtmetį. Juos realizavę savarankiški autorių kolektyvai vadovavosi skirtingomis metodikomis, ir kiekvienas minėtas šaltinis turi panaudos savitumą, kuriuos tyrėjams tenka savarankiškai įveikti. Sisteminant duomenis apie leidybos apimtis pamečiui labai pagalbios buvo minėtuose estiškosios ir lietuviškosios knygos bibliografiniuose šaltiniuose pateiktos chronologinės pagalbinės rodyklės, tačiau latvių leidinyje jų nesant teko duomenis kaupti bibliografinių įrašų peržiūros *de visu* būdu.

Pagrindiniu leidybos apskaitos vienetu buvo pasirinktas ne leidinio pavadinimas ar tiražo egzempliorius, bet spaudos vienetas, bibliografijos leidiniuose turintis savarankiško įrašo statusą ir apimantis išspausdintas įvairaus turinio ir ženklų pobūdžio knygas ir smulkesnius neperiodinius leidinius. Apskritai, dėl statistinių duomenų stokos XIX a. mažumų knygos leidybos tyrimuose retai naudojamos leidinių pavadinimų skaičiaus rodikliu ar imamas matuoti leidybos apimtis pagal tiražus. Leidinių tiražai nebuvo nurodomi XIX a. knygoje, jų nustatymas yra specialių paieškų ir tyrimų rezultatas. Šiandien žinių apie to meto didesnės dalies leidinių tiražus nėra, kaip nėra ir šaltinių, kurie padėtų tas žinias sukurti. Šiame straipsnyje sąvoka *knygos* suprantama plačiąja prasme, joms priskiriant ir knygas, ir smulkiuosius neperiodinius leidinius (brošiūras ir lapelius, atsiribojant tik nuo blankinių spaudinių), ir muzikos, ir meno leidinius, išspausdintus estų, latvių ir lietuvių kalbomis.

Brėžiant tyrimo chronologines ribas iškilo problemų. Formaliai XIX a. pradžią galima sieti su 1801, o pabaigą su 1900 metais. Tačiau, kai šnekame apie Vidurio ir Rytų Europos regioną, ši išskirtinė epocha netelpa į formalius rėmus. 1799 metais pasibaigė Didžioji revoliucija, sunaikinusi Prancūzijoje senosios tvarkos likučius. Į valdžią atėjo Napoleonas I, kuris liberalias idėjas ir teises (*Napoleono kodeksas*, 1804 m.) įtvirtino ir savo, ir svetimose žemėse, o po jo pralaimėjimo nugalėtojų koalicija Vienos kongrese 1815 metais susitarė dėl įtakos sferų Europoje ir bendros tvarkos. Tad 1801 metus naujos epochos pradžia galima laikyti simboliškai. Tačiau epocha nesibaigė amžių pervartoje, greičiau nusitęsė iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos – šis karas iš esmės pakeitė Europos žemėlapi, perskirstė valstybių galią ir lėmė kitokį mąstymą. Todėl 1918 metais, o ne 1900 metais labiau tiktų pabaigti epochą.

Tačiau estiškos, latviškos ir lietuviškos knygos raidos periodizacija turi ir savo ypatumų. XIX a. lietuviškos knygos istorijos pirminė chronologinė riba sutampa su 1795-aisiais, kai po trečiojo Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės atiteko Rusijos imperijai, o jos pabaigos riba tapatinama su 1904-aisiais, kai po keturis dešimtmečius trukusio draudimo buvo atgauta lietuviška spauda lotyniškais rašmenimis ir šis faktas tapo svarbus knygos gyvenimą lemiantis veiksnys. Jau Vaclovo Biržiškos darbuose¹⁵ XIX a. lietuviškos knygos raidoje išskiriami 1864 metai, kurie XIX amžių dalija į du savitus laikotarpius: iki spaudos lotyniškais spaudmenimis uždraudimo 1864 m. ir spaudos draudimo dešimtmečius iki 1904 metų. 1864-ieji Lietuvoje dar vadinama riba, skiriančia senosios knygos istoriją nuo naujųjų laikų¹⁶.

Estų ir latvių knygotyriminkai yra kitos nuomonės ir formaliosios amžiaus pradžios nesieja su knygos raidos pokyčiais. Estų knygos istorijoje yra išskiriami 1711–1840 ir 1841–1917 metų periodai¹⁷, o latviams svarbūs 1755–1855 ir 1856–1900 metų laikotarpiai¹⁸. Senosios ir naujosios knygos riba Estijoje ir Latvijoje taip pat yra kitokia nei Lietuvoje: estai ją paankstina ir nukelia į 1840-uosius, o latviai – į 1855 metus.

Šiame tyrimų etape svarstant tyrimo chronologinių ribų klausimą galiausiai sprendimą padiktavo ne konceptualūs (regiono knygos istorijos periodizacija), o formalūs dalykai. Laikotarpio pradžia buvo pasirinkti 1801 metai – formali XIX a. amžiaus pradžia, o pabaigos datą lėmė latviškos knygos retrospektyviosios

Eesti retrospektiivne rahvusbibliograafia. I osa: eestikeelne raamat, 1851–1900. T. 1–2. Tallinn, 1995.

T. 1: A–Q. 537, [1] p.

T. 2: R–Y. 1077 p.

Eesti retrospektiivne rahvusbibliograafia. I osa: Eestikeelne raamat, 1901–1917. T. 1–2. Tallinn, 1993.

T. 1: A–P. 655 p.

T. 2: R–Y. 1287 p.

¹³ *Seniespiedumi latviešu valodā, 1525–1855 = die Älteren drucke in lettischer sprache, 1525–1855: kopkatalogs.* Rīga, 1999. 840 p.

¹⁴ *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba.* T. 1–2. Vilnius, 1969–1988.

T. 1: 1547–1861. 1969. LXIII, 728 p.

T. 1: 1547–1861: Papildymai. Vilnius, 1990. 152 p.

T. 2: 1862–1904. Kn. 1: A–P. 1985. 957 p.

T. 2: 1862–1904. Kn. 2: R–Ž. 1988. 854 p.

T. 3: 1905–1917. Kn. 1: A–L. 2006. 627, [1] p.

T. 3: 1905–1917. Kn. 2: M–Ž. 2006. 870, [1] p.

¹⁵ BIRŽIŠKA, V. *Lietuvių bibliografija.* D. 1–4. Kaunas, 1924–1939.

D. 1: XVI–XVIII amž. 1924. [58] p.

D. 2: 1800–1864 metai. 1926. [294] p.

D. 3: Spaudos uždraudimo laikas (1865–1904 m.). 1929. [676] p.

D. 4: 1905–1914. 1935–1939. 2 t.

T. 1: 1905–1909 m. 1935. [728] p.

T. 2: sąs. 1, 1910–1914: (1910 m. ir I–IV d. papildymai). 1939. [272] p.

¹⁶ KAUNAS, D. Knygos istorijos periodizacija: senosios ir naujosios knygos riba. Iš KAUNAS, D. *Knygos kultūra ir kūrėjas: istoriografiniai tyrimai ir vertinimai.* Vilnius, 2009, p. 358–375.

¹⁷ REIMO, T. *Eesti raamatu kronoloogia.* Tallinn, 2000. 131, [1].

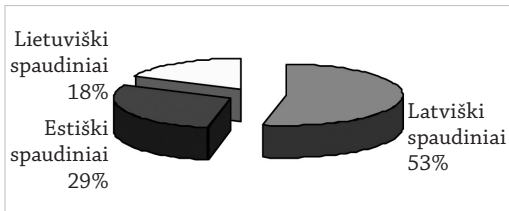
¹⁸ APĪNIS, A. *Latviešu grāmatniecība...*

bibliografijos pateikiami duomenys, kurie apima laikotarpį iki 1855 metų imtinai. Nesant kito šaltinio, lyginamąjį tyrimą teko sieti su šia data.

Kiekybinėms leidybos apimtims analizuoti buvo taikyti bibliografinis, aprašomosios statistikos (duomenų rinkimo, sisteminimo ir pateikimo) bei lyginimo metodai, o pagrindžiant tolesnes tyrimų kryptis – analizinės statistikos metodai, kurie tiktų kiekybinėms leidybos raidos tendencijoms ir lūžio momentams patikrinti.

TYRIMO REZULTATAI

Pasitelkus minėtus šaltinius ir derinant kelis metodus pavyko rekonstruoti, kiek estiškų, latviškų ir lietuviškų spaudinių buvo išleidžiama kasmet. Juos susumavus paaiškėjo, kad nuo 1801 iki 1855 m. daugiausia pasirodė latviškų – 1846, beveik aštuoniais šimtais vienetų mažiau estiškų – t. y. 1027, ir net daugiau kaip perpus mažiau lietuviškų leidinių – 644.

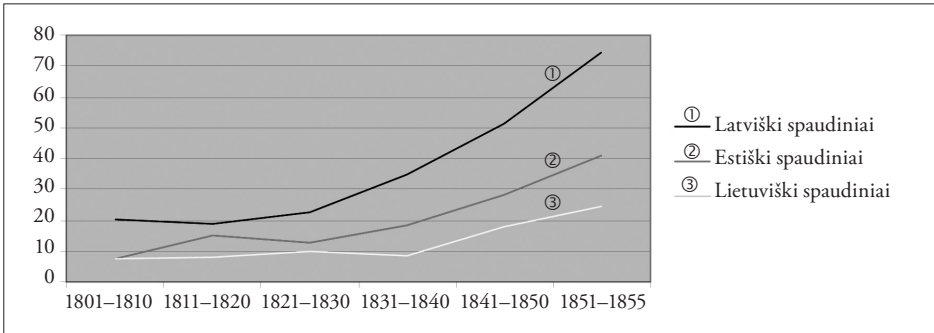
1 PAVEIKSLAS. Estiškų, latviškų ir lietuviškų knygų leidybos apimtys 1801–1855 m.

Kaip teigė XX a. pradžioje publikuoti Rusijos švietimo ministerijos duomenys¹⁹, jau XIX a. pradžioje Lietuva priklausė vienam iš raštingiausių Rusijos imperijos regionų, tačiau pirmoje amžiaus pusėje lietuviška knyga sudarė vos penkis procentus visos Lietuvos leidybos produkcijos, nes čia dominavo leidiniai lenkų ir hebrajų kalbomis²⁰. Situacija pradėjo keistis, kai ėmė formuotis ekonomiškai pajėgesnis valstiečių luomas, kurį šviestis skatino

ekonominio ir socialinio gyvenimo permainos. Raštingi valstiečiai pagausino lietuviškų knygų skaitytojų ir jų pirkėjų gretas. Be to, lietuviškos knygos leidyboje komercinių interesų rado ir leidėjai profesionalai, ir jų indėlis į lietuviškos knygos leidybą padidėjo. Tačiau ženklėsnį pokyčiai įvyko vėlesniu dešimtmečiu, kai 1853 m. prasidėjęs kiekybinis leidybos augimas buvo nenutrūkstamas iki 1864 m. Tuomet vidutinis leidinių skaičius per metus padidėdavo nuo 10 iki daugiau kaip 20, o per dešimtmetį iki spaudos draudimo pasirodė tiek spaudinių, kiek visais ankstesniais dešimtmečiais kartu sudėjus nuo 1795 m. pradžios.

Siekiant atskleisti estiškų, latviškų ir lietuviškų knygų leidybos dinamiką buvo suskaičiuoti leidybos apimčių vidurkiai dešimtmečiais ir rezultatai pavaizduoti grafiškai (2 pav.).

Viršutinė kreivė rodo latviškos knygos leidybos kaitą, vidurinė – estiškos knygos ir apatinė – lietuviškosios. Akivaizdu, kad leidyba tautine kalba Lietuvoje gero

2 PAVEIKSLAS. Estišų, latviškų ir lietuviškų knygų leidybos dinamika 1801–1855 metais

kai atsiliko nuo Estijos ir Latvijos. Tačiau tiek lietuviškai, tiek latviškai bei estiškai knygai buvo būdinga netolygi raida, bangavimas, pakilimo ir nuosmukio tarpiniai. Menkas augimas ar net nuosmukis antrajame dešimtmetyje greičiausiai buvo nulėmtas regioną sukrėtusių valstybinio ir politinio gyvenimo įvykių (politinės valdžios permainos, karas su Napoleonu 1812). Leidybos nuosmukis Lietuvoje buvo ryškiausias po 1830–1831 m. sukilimo, kai lietuviškos knygos leidyba sumenko ir sugrįžo į aštuonioliktojo amžiaus pabaigos lygį. Tik nuo 1838 m. ji vėl ėmė augti. Tokio reiškinio priežastys buvo susijusios tiek su modernėjančia Katalikų bažnyčios veikla, tiek su socialiniais ir demografiniais lietuviškai kalbančios visuomenės dalies gyventojų pokyčiais, tiek su privataus spaudos leidybos, gamybos ir prekybos verslo gebėjimu taikytis prie rinkos.

Siekiant atskleisti leidybos augimo tempus buvo suskaičiuota, kiek knygų estų, latvių ir lietuvių kalbomis tenka vienam milijonui gyventojui kiekvieną dešimtmetį nuo 1801 iki 1855 metų. Nustatyti šiuos rodiklius buvo keblu, nes istorikai neprieina prie bendros nuomonės dėl XIX a. pradžios gyventojų skaičiaus Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje ir kaip jis keitėsi amžiaus viduryje. Šis klausimas ne vieną dešimtmetį gvildinamas įvairiuose rusų, lenkų, lietuvių ir kitų mokyklų istorikų darbuose, tačiau dėl patikimų statistinių duomenų šaltinių stokos ir naudojamų skirtingų skaičiavimo metodikų tyrimų rezultatai skiriasi. Šiame darbe Latvijos ir Estijos rodikliams apskaičiuoti buvo panaudoti A. Apinio pateikti duomenys²¹,

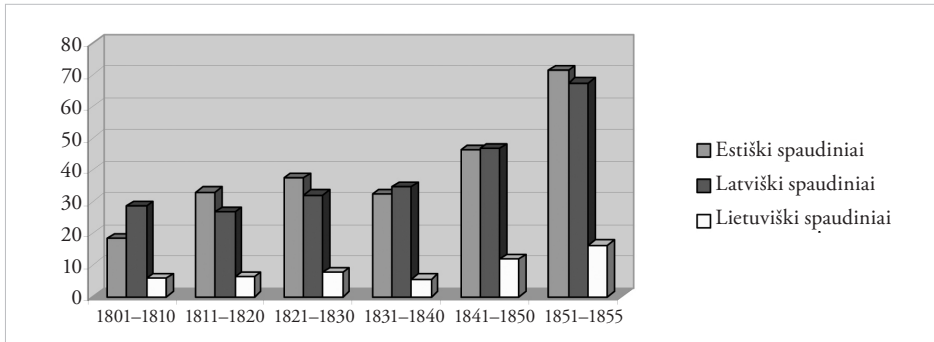
19 *Сборник материалов для истории просвещения в России, извлеченных из архива Министерства народного просвещения*. Т. 4. Санкт-Петербург, 1902, стлб. 373–374 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2016 m. birželio 17 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://books.e-heritage.ru/book/18645>>.

20 NAVICKIENĖ, A. *Besikeičianti knyga XIX a. Lietuvoje*, p. 139.

21 APINIS, A. *Latviešu grāmatniecība*, p. 91, 139, 162.

o XIX a. pradžios ir vidurio Lietuvos gyventojų skaičiai tikslinti pagal pastarojo ketvirčio amžiaus istorijos sintezės darbuose paskelbtus apibendrinimus²². Jie rodo, kad Lietuvos gyventojų daugėjo, tačiau nesutariama, kaip sparčiai. Problemų kyla ir dėl nepatikimų šaltinių, ir dėl to, kad, kaip per visą krašto istoriją, XIX a. valstybingumą praradusios Lietuvos teritorija nesutapo su lietuvių etniniu arealu ir patyrė administracinius pokyčius, kuriuos istorikams tenka eliminuoti, kai siekiama apibrėžti Lietuvos ar Lietuvai prilyginamo administracinio darinio teritorijos plotą. Skaičiuojant laikotarpio pradžios ir amžiaus vidurio Lietuvos gyventojus kaip šaltiniu dažniausiai naudojamos revizijų, teikusių žinias apie prievolinius žmones, duomenimis. Remiantis 1790 m. gyventojų surašymu, etninės Lietuvos gyventojų skaičių Mečislovas Jučas nustatė mechaniškai skaičiuodamas: Žemaitijos teritorija, kuri apėmė apie 24 tūkstančius kvadratinių kilometrų, ir Vilniaus bei Trakų vaivadijų teritorija, kuri siekė 77 tūkstančius kvadratinių kilometrų, buvo padauginta iš viename kvadratiniame kilometre gyvenusių 16 gyventojų skaičiaus ir gautas 1 300 000 gyventojų skaičius²³. Tas pats autorius, remdamasis 1858 metų revizijos duomenimis, pateikė skaičiavimus apie Lietuvos gyventojus 1858 metais ir nurodė, kad tuomet Lietuvoje buvo 1 500 000 gyventojų²⁴. Šie skaičiai nebuvo patikslinti nei Egidijaus Aleksandravičiaus ir Antano Kulakausko²⁵, nei kito autorių kolektyvo – Tamaros Bairašauskaitės, Zitos Medišauskienės ir Rimanto Miknio – parengtuose Lietuvos istorijos veikaluose. Naujausios daugiatomės Lietuvos istorijos XIX a. Lietuvai skirto aštuntojo tomo pirmos dalies bendraautorė Z. Medišauskienė nepateikė kitokių apibendrinimų, nors ir išsamiausiai įvertino minėtųjų revizijų duomenų kaip šaltinių nepatikimumą, pristatė N. Ulaščiko bandymus palyginti XIX a. pirmos pusės ir amžiaus vidurio Lietuvos gyventojų skaičius (paremtus minėtais surašymų duomenimis ir kitais šaltiniais), aptarė amžiaus viduryje pradėtus naudoti statistinių duomenų rinkimo būdus (per parapijų kunigus, kurie buvo įpareigoti pildyti metrikų knygas, ir amžiaus viduryje pradėtus skelbti oficialios statistikos duomenis, kuriuos nuo 1857 m. per policijos įstaigas ėmė rinkti gubernijų statistikos komitetai), apibendrino ir išanalizavo oficialios statistikos skelbiamą informaciją²⁶. Pritariame paminėtų Lietuvos istorijos darbų autorių nuomonei, kad XIX a. dar tik mokytasi rinkti statistinius duomenis ir tobulinti duomenų rinkimo būdai, tad negalime tikėtis patikimų šaltinių. Tačiau siekiant pateikti leidybos statistikos rodiklius nuspręsta pasitenkinti apibendrinimais, kuriuos pateikė M. Jučas dar 1985 m. paskelbtoje Lietuvos istorijoje, kad po padalijimų etninėje aukštaičių ir žemaičių teritorijoje iš viso gyveno apie 1 300 000 žmonių, o XIX a. viduryje Rusijos imperijai priklausiusioje Lietuvoje buvo apie 1 500 000 gyventojų.

3 PAVEIKSLAS. Estiškų, latviškų ir lietuviškų leidinių skaičiaus milijonui gyventojų dinamika 1801–1855 m.

Apskaičiavus, kiek knygų estų, latvių ir lietuvių kalbomis tenka vienam milijonui gyventojų XIX a. Baltijos šalyse, ir pripažįstant, kad pateiktiems rodikliams būdinga paklaida, kurią lemia vieno iš skaičiavimui pasitelktų dėmenų skirtingos interpretacijos, galima teigti, kad nagrinėjamu laikotarpiu knygų tautinėmis kalbomis leidybos tempai buvo didžiausi Estijoje (žr. 3 paveikslą). Estiškų knygų leidyba išaugo nuo 18 iki 102 spaudos vienetų per metus, arba daugiau kaip 5 kartus. Latvijoje ir Lietuvoje jie buvo panašūs. Latviškų knygų leidyba padidėjo nuo 28 iki 67 spaudos vienetų per metus, arba 2,3 karto. Lietuvoje lietuviškų spaudos vienetų skaičiaus vienam milijonui gyventojų vidurkis per penkiasdešimt penkerius metus padidėjo ne tiek ženkliai – vidutiniškai nuo 6 iki 16 spaudos vienetų per metus, tačiau leidybos augimo tempai pranoko latvius 0,3 karto.

Antrame ir trečiame paveiksluose pavaizduoti duomenys gali būti pateikiami lentelės forma (žr. 2 lentelę). Jie svarbūs tęsiant lyginamuosius tyrimus ir, tikėtina, taps sutelkta duomenų baze analitinės statistikos metodus naudosiantiems tyrėjams.

Panaudojus A. Apinio duomenis apie Vokietijos ir Prancūzijos leidybos apimtį milijonui gyventojų²⁷ ir palyginus juos su gautais rodikliais, išryškėja tokia tendencija: amžiaus pirmosios pusės Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje išleistų tautinėmis

22 Lietuvos TSR istorija, nuo seniausių laikų iki 1917 m. T. 1. Vilnius, 1985, 401 p.; ALEKSANDRAVIČIUS, E.; KULAKAUASKAS, A. *Carų valdžioje: XIX a. Lietuva*. Vilnius, 1996. 359 p.; BAIRAŠAUSKAITĖ, T.; MEDIŠAUSKIENĖ, Z.; MIKNYS, R. *Lietuvos istorija: devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*. T. 18, D. 1. Vilnius, 2011. 510 p.

23 Lietuvos TSR istorija, nuo seniausių laikų iki

1917 m., p. 203.

24 Ten pat, p. 244.

25 KULAKAUASKAS, A. *Carų valdžioje*, p. 196.

26 BAIRAŠAUSKAITĖ, T.; MEDIŠAUSKIENĖ, Z.; MIKNYS, R. *Lietuvos istorija*, p. 74–95.

27 APINIS, A. *Latvišu grāmatniecība*, p. 91, 139, 162.

Spaudiniai	Laikotarpis	Spaudinių skaičiaus metinis vidurkis	Gyventojų skaičius milijonais	Spaudinių skaičiaus vidurkis vienam milijonui gyventojų
Estiškos knygos	1801–1810	7,4	~ 0,4	33
	1811–1820	15	~ 0,4	37,5
	1821–1830	12,9	~ 0,4	32,25
	1831–1840	18,5	~ 0,4	46,25
	1841–1850	28,4	~ 0,4	71,25
	1851–1855	41	~ 0,4	102,5
Latviškos knygos	1801–1810	20,1	~ 0,7	28,71
	1811–1820	18,8	~ 0,7	26,85
	1821–1830	22,5	~ 0,7	32,14
	1831–1840	34,6	~ 1	34,6
	1841–1850	51,5	~ 1,1	46,81
	1851–1855	74,2	~ 1,1	67,45
Lietuviškos knygos	1801–1810	7,6	~ 1,3	5,84
	1811–1820	8,1	~ 1,3	6,23
	1821–1830	10,1	~ 1,3	7,76
	1831–1840	8,6	~ 1,5	5,73
	1841–1850	17,7	~ 1,5	11,8
	1851–1855	24,6	~ 1,5	16,4

kalbomis knygų skaičius buvo daug mažesnis nei Europos leidybos rinkoje dominavusios Vokietijos ar Prancūzijos leidybos mastai ir tai logiška, nes latviškų, lietuviškų ir estiškų knygų kaip mažumų reiškinio leidybos rezultatai atspindi menką dalį įvairiakalbio leidybos viseto etnografinės Estijos, Latvijos ir Lietuvos teritorijoje, o duomenys apie Vokietiją, Rusiją ar Prancūziją reprezentuoja pagrindinio šalies leidybos segmento apimtis. Tačiau palyginę leidybos augimo tempus matome, kad Baltijos regione spausdinant knygas tautinėmis kalbomis jie buvo bent kelis kartus didesni nei minėtose šalyse. Vokietijoje knygų pavadinimų skaičius vienam milijonui gyventojų nuo amžiaus pradžios iki vidurio padidėjo apie 1,6 karto, Prancūzijoje – apie 1,4 karto.

Išvados

Straipsnyje skelbiamus tyrimo rezultatus reikėtų vertinti kaip XIX a. pirmos pusės Baltijos šalių knygų leidybos lyginamosios analizės pradinį etapą. Saugodamos senąsias valstybingumo tradicijas ir kurdamos naujus politinės egzis-

tencijos siekius, sąmonėjo ir brendo estų, latvių ir lietuvių tautos, o kartu moder-
nėjo estiška, latviška ir lietuviška knyga. Jų leidybos raidos nesustabdė net Rusi-
jos imperijos prisijungtose žemėse gyvenančių tautų teisių varžymai ir kultūrinių
savitumų naikinimas. Tačiau, esant bendrai augimo tendencijai, leidybos tempai
skirtingose šalyse buvo skirtingi ir juos lėmė kiekvienam kraštui būdingi ekonomi-
niai, socialiniai ir kultūriniai savitumai. Palankesnės sąlygos tautinei knygai buvo
Estijoje ir Latvijoje, mažiau palankios – Lietuvoje.

Pasiremiant atlikto tyrimo metu atnaujintais ir papildytais statistiniais duome-
nimis lyginamuosius tyrimus būtų galima pratęsti. Naujų žinių apie leidybos pro-
centinį kitimą suteiktų retai knygos istorikų darbuose taikomi analitinės statisti-
kos metodai. Vertėtų pasitelkti bent kelis iš jų, pavyzdžiui, segmentinės regresijos
metodą, galintį padėti išsiaiškinti leidybos kiekybinės raidos tendencijas tam tikrų
linijinių segmentų (laikotarpių) skaičiumi ir taškais, kurie fiksuoja esminius to
reiškinio pasikeitimus, nustatyti statistškai reikšmingą ar nereikšmingą procen-
tinį leidybos augimą ar mažėjimą, išskirti leidybos lūžio taškus. Kitas naudotinas
metodas – tiesinė regresija, padedanti įvertinti leidybos apimčių kitimo tendenciją
per visą nagrinėjamą laikotarpį. Šis metodas leistų palyginti vidutinį kasmetį pro-
centinį leidinių skaičiaus kitimą. Tokia kryptimi plėtojant lyginamuosius estiškos,
latviškos ir lietuviškos knygos tyrimus būtų galima tikėtis pakylėti juos į aukštesnį
kokybinį lygmenį.

Dar viena tyrimų kryptis galėtų būti leidybos viseto teminė ir tipologinė ana-
lizė, siekiant išskirti teminiu ir žanriniu požiūriais svarbiausius to meto knygos
paminklus (pirmasis spausdintinis originalus pasaulietinės tematikos leidinys;
pirmasis spausdintinis elementorius; pirmasis spausdintinis grožinės literatūros
kūriny; pirmasis spausdintinis laikraštis; pirmasis spausdintinis žurnalas ir pan.)
ir palyginti jų pasirodymo skirtingose valstybėse datas bei pačius leidinius.

Šaltiniai ir literatūra

1. ALEKSANDRAVIČIUS, E.; KULAKAUSKAS, A. *Carų valdžioje: XIX a. Lietuva*. Vilnius, 1996. 359 p.
2. APĪNIS, A. *Latviešu grāmatniecība: no pirmsāku-
miem līdz 19. gadsimta beigām*. Rīga, 1977. 350,
[4] p.
3. BAIRAŠAUSKAITĖ, T; MEDIŠAUSKIENĖ, Z.;
MIKNYS, R. *Lietuvos istorija: Devynioliktas
amžius: visuomenė ir valdžia*. T. 18. D. 1. Vilnius,
2011. 510 p.
4. BIRŽIŠKA, V. *Lietuvių bibliografija*. D. 1–4.
Kaunas, 1924–1939.
D. 1: XVI–XVIII amž. 1924. [58] p.
D. 2: 1800–1864 metai. 1926. [294] p.
D. 3: Spaudos uždraudimo laikas (1865–
1904 m.). 1929. [676] p.
D. 4: 1905–1914. 1935–1939. 2 t.
T. 1: 1905–1909 m. 1935. [728] p.
T. 2: sąs. 1, 1910–1914: (1910 m. ir I–IV d.
papildymai). 1939. [272] p.

5. CZARNOWSKA, M. Statystica wydawnictwa bibliografia. In *Z problemów bibliografii*. Warszawa, 1970, p. 23–36.
6. *Eesti retrospektiivne rahvusbibliograafia. I osa: Eesti keelne raamat, 1525–1850*. Tallinn, 2000. 703 p.
7. *Eesti retrospektiivne rahvusbibliograafia. I osa: Eesti keelne raamat, 1851–1900*. Tallinn, 1995. 2 t.
T. 1: A–Q. 537, [1] p.
T. 2: R–Y. 1077 p.
8. *Eesti retrospektiivne rahvusbibliograafia. I osa: Eesti keelne raamat, 1901–1917*. Tallinn, 1993. 2 t.
T. 1: A–P. 1993. 655 p.
T. 2: R–Y. 1993. 1287 p.
9. *Dictionnaire encyclopédique du livre*. Paris, 2002–2011. 3 t.
T. [1]: A–D. Paris, 2002. XXXIII, 900 p.
T. [2]: E–M. Paris, 2005. XI, 1074 p.
T. [3]: N–Z. Paris, 2011. XI, 1088 p.
Index général A–Z. Paris, 2011. 254 p.
10. IWINSKI, B. La statistique internationale des imprimés. *Bulletin de l'Institut international de bibliographie*, 1911, vol. 16, fasc. 1–3, tabl. 1, p. 6.
11. JÓNSSON, Steingrímur. The printed book in Lithuania and Iceland. A comparative study. *Knygotyra*, 1998, t. 25 (32), p. 225–238.
12. KAUNAS, D. Knygos istorijos periodizacija: senosios ir naujosios knygos riba. Iš KAUNAS, D. *Knygos kultūra ir kūrėjas: istoriografiniai tyrimai ir vertinimai*. Vilnius, 2009, p. 358–375.
13. *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba*. T. 1–3. Vilnius, 1969–2006.
T. 1: 1547–1861. 1969. LXIII, 728 p.
T. 1: 1547–1861: Papildymai. 1990. 152 p.
T. 2: 1862–1904. Kn. 1: A–P. 1985. 957 p.
T. 2: 1862–1904. Kn. 2: R–Ž. 1988. 854 p.
T. 3: 1905–1917. Kn. 1: A–L. 2006. 627, [1] p.
T. 3: 1905–1917. Kn. 2: M–Ž. 2006. 870, [1] p.
14. *Lietuvos TSR istorija, nuo seniausių laikų iki 1917 m.* LTSR MA Istorijos institutas. T. 1. Vilnius, 1985. 401 p.
15. MARINELLI-KÖNIG, G. Buchgeschichte der Südslaven: Eine Einführung und ein Forschungsbericht. *Mitteilungen der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich*, 2006-1, p. 27–69.
Taip pat prieiga per internetą: <<http://www.buchforschung.at/pdf/MB2006-1.pdf>>.
16. MERRITT, C. LeRoy. The administrative, fiscal and quantitative aspects of the regional union catalog. In *Union catalogs in the United States*. Ed. by R. B. Downs. Chicago, 1949, tab. 29, World book production through 1940, p. 79–82.
17. MIĞOŃ, K. Национальная (этническая) книга в Европе конца XIX–начала XX века. *Кнуготура*, 2009, t. 52, p. 186–196.
18. NAVICKIENĖ, A. *Besikeičianti knyga XIX a. Lietuvoje*. Vilnius, 2010. 384 p.
19. REIMO, T. *Eesti raamatu kronoloogia*. Tallinn, 2000. 131, [1].
20. *Seniespiedumi latviešu valodā, 1525–1855 = die Älteren drucke in lettischer sprache, 1525–1855: kopkatalogs*. Izstrādājis autoru kolektīvs. S. Šiško vadībā. Zinātniskais redaktors A. Apinis. Rīga, 1999. 840 p.
21. SŁODKOWSKA, E. *Produkcja i rozpowszechnianie wydawnictw w Królestwie Polskim 1815–1830*. Warszawa, 2002. 290, [1] s. (Z dziejów kultury czytelniczey w Polsce, 15).
22. STEINBERG, S. H. *Five Hundred Years of Printing*. 4th ed. New Castle/London, 1996. 262 p.
23. ГЕРГОВА, А. Книгоиздаването в България след Освобождението. In *Българска книга: енциклопедия*. София; Москва, 2004, с. 234–236.
24. *Гісторыя Беларускай кнігі*. Т. 1–2. Мінск, 2009–2011.
НІКАЛАЕЎ, М. В. Т. 1: Кніжная культура Вялікага Княства Літоўскага. Мінск, 2009. 423 с.
НІКАЛАЕЎ, М. В.; ДОЎНАР, Л. І.; ЛУКОЎСКАЯ, М. А.; МАТУЛЬСКІ, Р. С. Т. 2: Кніжнасць новай Беларусі (XIX–XXI ст.). Мінск, 2011. 435 с.
25. КОЛМАКОВ, П. К. Мировая статистика книжной продукции и опыт исчисления её итогов от начала книгопечатания. *Книга: исследования и материалы*, 1968, сб. 16, с. 86–89.
26. *Сборник материалов для истории просвещения в России, извлеченных из архива Министерства народного просвещения*. Т. 4. Санкт-Петербург, 1902. IV, [4], СХХХIII с., 432 табл. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2016 m. birželio 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://books.e-heritage.ru/book/18645>>.

Summary

The article presents results of comparative analysis of book publishing statistics in Estonian, Latvian and Lithuanian languages in the 19th century. This study was conducted referring to the most representative sources at that moment – the national retrospective bibliographies of Estonian, Latvian and Lithuanian books. After the analysis of all the publications that had been published yearly from 1801 to 1855, the overall number of publications was then calculated in every country. Furthermore, the publishing rates were evaluated for every decade in the three countries and additionally rates of publications per 1,000,000 inhabitants over every decade were calculated and evaluated.

The data presented in this article should be viewed as an initial stage for the comparative analysis of Estonian, Latvian and Lithuanian nineteenth century book publishing. Estonian, Latvian and Lithuanian nations grew by preserving the old national traditions and developing new targets for political existence. At the same time, Estonian, Latvian and Lithuanian books were becoming more modern. Even various restrictions on the rights of nations living in the lands occupied by the Russian Empire and the annihilation of cultural differences did not prevent their publishing evolution. However, in view of general growth trend, publishing development varied in different countries and was determined by economic, social and cultural features of each region. Compared to Lithuania, the environment for the development of national books was more friendly in Estonia and Latvia.

After the analysis of all above-mentioned sources it was determined that over the period from 1801 to 1855, most publications were published in the Latvian language – 1846, almost eight hundred less in Estonian language, accounting for 1027, and almost twice less (three times less than Latvian), accounting for 644, in the Lithuanian language. Evidently, book publishing in national language in Lithuania fell significantly behind compared to Latvia and Estonia. It is also important to note that book development in all three countries was uneven and was undergoing periodic rises and falls. The analysis of publishing rates per 1,000,000 inhabitants over every decade showed that Estonia had the highest rate of the three Baltic countries researched. Estonian book publishing increased from 18 to 102 print units per year or rose five-times, whilst in Latvia it increased from 28 to 67 units or 2.3 times. In Lithuania, book publishing rates per 1,000,000 inhabitants over the 55-year period increased not that highly – from 6 to 16 print units per year. By contrast, this rise in publishing rates was 0.3 times higher than in Latvia.

The results of this initial study could be used for continuing research of such nature. Bibliographic method, descriptive statistics (data collection, organisation and presentation) and comparative methods were employed to analyse quantitative volumes of publishing, whereas analytical and sta-

tistical methods could be used to verify the quantitative trends of the development of publishing and their breaking points. Analytical statistics methods, rarely used in the works of bibliographers, could provide new knowledge on the changes of publishing in percentage terms. At least some of the methods could be employed. For example, the join point method, which could help clarifying the qualitative development trends of publishing by a number of particular linear segments (periods) and points, setting essential changes of the phenomenon in order to identify a statistically relevant or irrelevant growth or decline in publishing in percentage terms, and to distinguish its breaking points. Another method is that of simple linear regression, which helps to calculate the average annual change in the number of publications in percentage terms and depict this in a graph. This trend of developing comparative studies of Estonian, Latvian and Lithuanian books may lead to qualitatively better results.

*Īteikta 2016 m. rugsējo 2 d.
Priimta 2016 m. rugsējo 27 d.*